

İBN HALDUN'UN MUKADDİME'SİNDE ÖĞRENME

Cemil ORUÇ

Yrd. Doç. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi Eğitim
Fakültesi

Giriş:

Mukaddime, genelde tarih biliminin, özeldede bütün sosyal bilimlerin doğru anlaşılmasında gerekli temel ilkeleri belirli bir sistematik içerisinde düzenleyen ve uzun sayılabilecek bir süre içerisinde de önemi fark edilmeyen klasik dönem özgün eserlerden biridir. Bu eser, 1332 yılında Tunus'ta doğan, hayatının büyük bölümünü Cezayir, Fas, Endülüs ve Kahire'de geçiren, sosyal bilimlerde geliştirdiği teorilerle birçok alanda çığır açan İbn Haldun'un, önceden var olan fakat kendisine orijinal bir anlam yüklediği, aynı zamanda yeni bir bilim olarak tanıttığı *Umran*'in, bireyin ve toplumun gelişimi ve gerilemesi üzerindeki etkilerini inceler. Şerif Mardin'in (2006: 208) belirttiği gibi İbn Haldun'un kurmaya çalıştığı sistemin temeli, 'Toplumun ayakta tutan harcın, insanlararası bir mukavelenin sonucu olmayıp topluluk içinde yaşamının bir birlikte yaşama ögesi olarak anlatılması'dır. Bu yönüyle *Mukaddime*, tarihteki farklı olayları bir sebep-sonuç ilişkisiyle izah etmeye ve hâkim bir hanedanın veya devletin yahut medeniyetin yükseliş ve düşüşünün ardında yatan prensipleri bilimsel şekilde ortaya çıkarmaya yönelik bir teşebbüstür. Bu girişimde İslam dünyasındaki selefleri ile muasırınının katkılarından faydalanmış olsa da, Mukaddime büyük oranda onun bizzat şahsına ait, orijinal ve derin analizleri açısından son derece zengindir (Chapra, 2008:839) ve aynı zamanda İbn Sina, İhvan-ı Safa, Gazali ve İbn Rüşd gibi düşünürlerin geliştirmiş oldukları bilimsel birikimin olgunlaşmış bir durumunu da yansıtır (Nasr, 2006:14).

İbn Haldun, kendi döneminin verilerini de kullanarak, bir devletin var oluşunu, güçlenişini, zayıflamasını ve nihai olarak yıkılışını, tek yönlü bir bakış açısıyla değil, toplumun bütün unsurlarının etkili olduğu bir süreç içerisinde ele alır. Bunu, *Umran* ilmini belirli bir aşama içerisinde açıklarken görmekteyiz. Ahmet Arslan'ın (1997:92) belirttiği gibi, İbn Haldun, *Umran*'ı eserlerinde farklı aşama ve niteliklerde inceler. Örneğin 'Toplumsal yaşam ve toplumsal yaşamda görülen devlet, hükümdarlık, kazanç, geçim, sanat ve ilim gibi unsurlar, bunların sebepleri ve yolları' (İbn Haldun (M), 2004: I, 29) gibi konular *Umran*'ı ilgilendirirken, eserinin diğer bir bölümünde 'Siyasetin kuralları, varlıkların özellikleri, yaşayış, ahlak, gelenek, din, inanç, mezhep ve diğer hususlarda değişik toplumlar, bölgeler ve dönemler arasındaki farklılıklar' *Umran*'in kapsamına girmektedir (M. I:58).

İbn Haldun'un sisteminde, yukarıda bahsettiğimiz gibi, toplumun bütün unsurları belirli yönleriyle birbirine bağlıdır ve bunlardan herhangi birinin eksikliği, problemlerin doğmasına yol açar. Bu yönüyle siyasi otorite, inanç ve davranış kuralları, halk, servet, gelişme ve adalet gibi birçok sosyo-ekonomik ve siyasi durum birbirleriyle ilintilidir (Chapra, 2008:839).

Bu bilgiler ışığında Mukaddime'nin amacı, birçok alanda gerçekleşen bireysel ve toplumsal değişimleri, özellikle devletlerin yükseliş ve çöküşleriyle ilgisi açısından, mümkün ve muhtemel olanı muhayyel olandan ayıracak eleştirel bir yaklaşım vasıtasıyla anlamaktır. Bu amaçla İbn Haldun, sosyal organizasyon şekilleri, dayanışma ve otorite çeşitleri gibi olguları hesaba katarak bir teori geliştirmiştir (Alatas, 2006:124-125). Onun sisteminin temel tartışma alanını *Mukaddime*'de şu başlıklar altında görmekteyiz (M. I:29):

1. Genel olarak sosyal organizasyon (umran, civilization) ve bunun kısımları
2. Bedevi topluluğu (el-umrânü'l-bedevi)
3. Devlet, sultanlık ve hilafet otoritesi
4. Yerleşik toplum
5. Zanaatlar, geçim sağlama yolları
6. İlimler ve bu ilimlerin tahsili

İbn Haldun'un belirtmiş olduğu bu alanlar, belirli yönleriyle eğitim ve öğretimle doğrudan ya da dolaylı bir şekilde ilişkilidir. Çünkü bütün bu sistemin temelinde nihai olarak insan vardır ve insanın eğitilebilirliği, öğrenmesi ve bir kişilik kazanıp bunu sosyal organizasyon içerisinde sergilemesi önem kazanmaktadır. Bu nedenle öncelikli olarak İbn Haldun'un, eğitilebilirliğin imkânı konusundaki görüşlerine değinmek gerekir.

I. Eğitilebilirlik Açısından İnsan

İbn Haldun, insanı diğer varlıklardan farklılaştıran ve ona bütün bunların ötesinde farklı ve orijinal bir yön kazandıran *düşünce* yeteneğinin, belirli süreçlerde olgunlaşmış bir akli faaliyet olduğundan, fakat tıpkı Gazali ve birçok İslam düşünüründe olduğu gibi, insani ya da kesbi çalışma ve gayretin ötesinde yine eğitim ve öğretim yoluyla veya sadece ilahi bir lütufla bireyin, daha üst aşamalara geçip kemale ereceğinden bahseder. Bu yönüyle İbn Haldun, eğitilebilirlik açısından insanları üç grupta inceler (M. I:133-134). Birinci gruptaki insanlar, ruhani algı derecesine ulaşmaktan aciz olup, hep aşağı seviyeye, maddi ve hayal derecesindeki algılamalara yönelirler. Sınırlı kurallar çerçevesinde hafıza kuvvetlerine dayalı olarak bazı anlamlar oluştururlar. Fakat gerçekte bunların tamamı, çerçevesi dar ve hayal sınırlarını aşmayan şeylerdir. Çünkü bu alanda sınırlı kalan kişiler, belirli bir çerçevenin dışına çıkamazlar ve bu süreçte başlayan engellemeler, daha sonraki sürecin ya da insani yücelmenin gerçekleşmesini olumsuz etkiler. İbn Haldun'a göre cismani beşer algısının sınırı buraya kadardır ve algılamalar bu sınırdadır.

son bulur. Yine İbn Haldun'a göre ikinci gruptaki insanlar, ruhani düşünceye ve potansiyel olarak kendisinde var olan bedeni aletlere ihtiyaç duymadan algılamaya yönelirler. Bunun çerçevesi, beşeri idrakin ilk sınırlarından daha geniştir, aynı zamanda bu durumun başlangıç ve bitiş sınırı yoktur. Bunlar, ledünni ilim sahipleri, evliya ve âlimlerin algılamalarıdır. Üçüncü gruptaki insanlar ise, yaratılışları gereği, beşeri cismanilik ve ruhanilikten tamamen soyutlanarak herhangi bir vakitte fiilen en üst sınırdaki meleklerle dönüşmeye uygun yapıdadırlar.

İnsanın, kişilik gelişimi süreçleri sayesinde, sürekli gelişmesi ve kemale ermesi ve bu yönüyle de meleklerle benzemesi, onun her iki alana yönelik yeteneklerinin olmasından kaynaklanır. Çünkü insan, yücelik ve süflilik olmak üzere iki yönlü bir yapıya sahiptir ve her iki alanda da bulunabilir (M. I:133). Bir yönüyle kendisinden daha süfli olan bedenle bağlantıdadır ve onunla, fiilen akletme yeteneğini gerçekleştirebildiği duyu organlarına sahip olur. Diğer taraftan ise kendisinden daha yüksek olan meleklik sınırıyla bağlantılıdır ve onunla da ilmi ve gaybi duyuları kazanır.

Fonksiyonel olarak eğitim, insanda doğuştan gelen ruhi ve bedeni kabiliyetleri geliştirmek, sağlıklı ve ahenkli bir şekilde, kabiliyetler ve temayüller arasında denge kurmaktır. İnsanda iyi ve güzele yönelebilecek bütün yetenekleri bularak ortaya çıkarmak, ulaşabileceği en yüksek noktaya kadar ulaşması için sürekli rehberlik yapmak, günümüz eğitim anlayışının temel hareket alanlarından birini oluşturur (Ayhan, 1986:21). Bu açıdan bakıldığında İbn Haldun, bireyin doğumdan itibaren ölüm anına kadar geçirebileceği bir gelişim sürecinden bahsederek bu durumu şöyle açıklar:

"İnsan nefsinde diğer ruhani varlıklar içerisinde kuvve (potansiyel güç) olarak mevcut olan ruhani bir yön vardır. Onun kuvveden fiile çıkması, beden ve bedenin organları sayesinde olur. Kuvve şeklinde olan şeyin (fiiliyata geçmek için ihtiyaç duyduğu) maddesi ve sureti vardır. İşte nefsin varlığının, kendisi ile kemale erdiği sureti, idrakin ve akletmenin kendisidir. O başlangıçta kuvve olarak mevcut olmakla birlikte, külli (bütünsel) ve cüzi suretleri idrak etmeye elverişli bir yapıdadır. Sonra ona maddi idrak (algılama) özelliklerini veren bir bedene sahip olmak suretiyle gelişmesini ve mevcudiyetini fiilen tamamlar. Bu durumda külli manaları idrak etme durumundan sınırlı ve suretleri teker teker idrak ederek, akletmeyi fiilen gerçekleştirir. Böylece varlığı kemale erer. İşte başlangıçta nefis (boş işlenmemiş) bir hammadde gibidir ve algılama ile suretler ona birbiri ardınca gelir." (M. I:142)

İbn Haldun, eğitimin insanda belirli bir süreç içerisinde ve aşamalı olarak bir değişim gerçekleştirebileceğinden, aynı zamanda bunun nihai anlamda her bireyde karşılık bulmayacağından bahseder. Çünkü onun insani nefsleri sınıflandırması, bunları belirli aşamalar içerisinde değerlendirmesi, bir kısım insanların bir alanda takılıp kalmaları; beraberinde insanların alışkanlıklar yoluyla yeni öğrenmeleri pekiştirmelerinden bahsetmesi, (M. II:601) hayvanların bile belirli eğitim sü-

reçlerinden geçebilmelerini hatırlatması (M. I:2009; II:605) onun eğitilebilirlik konusunda *iyimser bir bakış açısına* sahip olduğunu gösterir.

İbn Haldun, insanın ilk yaratılış anından itibaren epistemolojik açıdan hemen hemen bütün bilgi türlerinden mahrum olduğunu belirterek, eğitim anlayışını bu temel üzerinden şekillendirir. Ona göre insan 'zâtı itibarıyla cahil, kesb (kazanma) itibarıyla âlim'dir (M. II:656). Yani doğuştan kendisiyle beraber hiçbir bilgi getirmeyen insanoğlu, belirli bir süreç içerisinde, çevrenin de etkisiyle, duyu organları ve düşünce aracılığıyla olgunluğa erişir. Aynı zamanda kişinin uygun bir eğitimcinin gözetiminde kendi kabiliyetlerini geliştirmesi ve yetenekli olduğu alanlarda bir ilerleme göstermesi gerekir. İbn Haldun, insandaki bu gelişim ve eğitim sürecini belirli bir düzende inceler. Öncelikli olarak insan, herhangi bir ilim dalında o ilmin temel ilke ve kurallarını kuşatacak bir *melekeye* sahip olmak durumundadır. Bu *melekenin* kazanılması için de her ilim dalı için üç ayrı aşama uygulanır: Birinci aşamada amaç, kabiliyetini dikkate alarak öğrenciyi ilmin esasına ve esas meselelerine yaklaştırmaktır. İkinci aşamada muhtelif meseleler ve bunlarla ilgili ihtilaflar üzerinde durulur. Bu aşamada öğrenciyi ilmi meseleleri halletme yöntemleri, varsayımların ve delillerin neler olduğu ve bunların kullanılış şekilleri sonuçları ile birlikte gösterilir. Üçüncü aşamada o ilmin çözümlenmiş meseleleri çözüm yolları ile beraber yeniden gözden geçirilir, daha sonra çözümlenmemiş meseleler ele alınır. Böylece öğrencinin o ilimle ilgili tam bir meleke elde etmesi sağlanır (Görgün, 1999:554; M. II:602).

Görüldüğü kadarıyla İbn Haldun, insanın diğer canlı gruplarından düşünme gücü sayesinde ayrıldığına ve bu düşünme gücü ile de bir gelişme gösterebileceğine işaret etmektedir. Bu durum öncelikli olarak zihinsel bir ilerlemeyi sağlarken aynı zamanda, diğer İslam düşünürlerinden farklı bir şekilde, insanın konum olarak ileri bir aşamaya geçişini de öngörmektedir. Farabi, İbn Sina, Gazali, İbn Rüşd ve Mevlana gibi klasik dönem İslam düşünürlerinin neredeyse tamamı, insanın belirli eğitim uygulamalarıyla yücelmesinden ve meleklere benzemesinden bahsetmektedirler (Dodurgalı, 1995:32; Usta, 1995:29; Aruç, 2004:80; Oruç, 2009:31-40). Fakat İbn Haldun, bu manevi yücelmenin ötesinde, insanın kendi fizik âlemindeki sınırlarının dışına çıkarak, uyku veya uyanıklık halinde, meleklar âlemine geçişinden söz eder (M. I:143). Çünkü ona göre, basit ve kompleks alemlerdeki bütün varlıklar yukarıdan aşağıya veya aşağıdan yukarıya doğru doğal bir tertip içerisinde sıralanmışlardır ve ayrılmayacak derecede birbirine bitişik durumdadırlar. Her âlemin son sınırında yer alan varlıklar, aşağıda ve yukarıda yer alan bir sonraki âlemin varlıklarına geçiş kapasitesine sahiptirler. Bu durumda özellikle peygamberler, insani özelliklerden soyutlanıp meleklığe geçme kapasitesine sahiptir ve fiilen de bir an, bir lahza meleklığe dönüşebilirler. (M. II:655) Bu durumu İbn Haldun, 'insan nefsi, beşerilikten soyutlanarak kendi üzerindeki ruhaniliğe yükselmek hususunda potansiyel bir yetenek taşımaktadır' (M. I:136) şek-

linde ifade eder. İnsandaki bu yeteneğin geliştirilmesi ve güçlenmesi ise nefis terbiyesi ile olur.

İnsanın eğitim uygulamalarıyla geliştirilebilme yeteneği, İbn Haldun'da bilgiye kaynaklık eden âlemler sınıflamasında da kendisini gösterir. Ona göre insanın bilgi kaynakları, üç âlemde gelmektedir. His/duyu âlemi, düşünce âlemi ve ruhani âlem. Birincisinde insan hayvanlarla eşittir; ikincisinde insan hayvanlardan farklılaşır; bunun nedeni insanın nefis denilen maddi varlığından ayrı bir varlığının olmasıdır. Akıl ve düşünme insanın maddi varlığından gelmektedir. İnsanın bu iki âlemle ilişkisi sonucunda onda üç akıl oluşmaktadır. Bunlar *temyizi*, *tecrübî* ve *nazari* akıllardır (M. II:653; Bedir, 2006:5). Bunların dışında ayrıca İbn Haldun'un *akli* ve *kalbi ruh* dediği ileri düzeyde bir kavrama alanı da mevcuttur. Aklın ve ruhun bu alanları, doğumdan itibaren insanın temel öğrenme aşamalarını temsil eder ve her aşamada, tıpkı Gazali'de olduğu gibi, (Gazali, 2004:I:120) bir önceki dönemin verileri sayesinde yeni öğrenme alanları oluşur.

2. Öğrenme

İnsanın yeryüzündeki serüveni, genel kabule göre, beraberinde önceden herhangi bir bilgi getirmeden başlar ve kişi doğumdan itibaren bir öğrenme ve uyum sürecine girer. Aslında hayatın ilk öğrenmeleri, yeni bir dünyaya uyumun bir parçasıdır.

İnsanın yeryüzündeki karmaşık hayat karşısında bazı reflekslerden başka kullanabileceği gelişmiş bir donanımı bulunmamaktadır. Amacını anlatacağı bir dilden mahrumken aynı zamanda belirli kişilik özellikleri henüz oluşmamış ve dünyayı tanıyacak yeterli donanımı da henüz elde edememiştir. Kısaca bu durumdaki çocuk hayat karşısında aciz ve çaresizdir. Bu durumun üstesinden gelebilmek ve hayata uyum sağlayabilmek için öğrenme ve öğretmeye ihtiyaç duyar (Fersahoğlu, 1998:60; bkz., Morgan, 1991:76).

İbn Haldun'da öğrenme böyle bir ihtiyaç olarak kendisini gösterir ve bununla ilgili olarak bazı temel kavramlar öne çıkar. Bunlar, duyu, idrak, akıl, fikir, âlemler, ruh ve meleke kavramlarıdır. Bu kavramların tamamı öğrenme sürecinin belirli aşamalarını oluştururlar.

Yukarıda bahsettiğimiz gibi, İbn Haldun duyular âlemi, düşünce âlemi ve ruhani âlem olmak üzere temel üç alandan bahseder ve bu alanlarla ilgili olarak da aklın bazı süreçlerini hatırlatır. Öncelikli olarak İbn Haldun'da öğrenmenin nasıl gerçekleştiğini ardından da bu akli ve fikri süreçlerin işleyişini açıklamaya çalışacağız.

İnsanlar, çevre ile olan etkileşimleri sonucu bilgi, beceri, tutum ve değer kazanırlar. Öğrenmenin temelini bu yaşantılar oluşturur. Kişi, çevresinden sürekli olarak kendisine ulaşan verileri değerlendirir ve bunun sonucu olarak düşünsel, duyuşsal veya davranışsal tepkide bulunur. İnsanın çevresi ile etkileşimi, onda bu

yöndeki davranışsal değişimlere yol açıyorsa öğrenmeden söz edilebilir. Bu nedenle öğrenme, kişide oluşan kalıcı değişimler olarak tanımlanmaktadır (Özden, 2008:68). Bu tanımdan hareketle, öğrenmeyi, bireyin sonradan kazandığı ve bunları uzun süreli alışkanlıklara dönüştürdüğü düşünsel, duyuşsal ve davranışsal değişimler kapsamında ele alabiliriz. Öğrenme teorileri ise, bu değişimlerin gerçekleşmesinde tarihsel süreç içerisinde ve günümüzde öğrenmenin ya da bilmenin niteliği, şekli, yönü ve devamlılığı konusunda geliştirilen teorilerdir.

İbn Haldun, öğrenmenin bütün alanlarını içeren bir süreçten bahseder. Bu yönüyle İbn Haldun'un öğrenme teorisi, insanlarla bir arada yaşama, bu yaşamın gerekliliği olarak yardımlaşma ve yardımlaşmanın bir ön koşulu olarak meslekleşmeyi gerekli görür. Ayrıca bu öğrenme teorisi, bazı zihinsel süreçler sayesinde, hem fizik âleme ait bazı öğrenmeleri hem de metafiziksel bazı ilhamları kapsamaktadır. İbn Haldun'un öğrenme teorisini şu sıra içerisinde özetleyebiliriz:

I. (a) Beş Duyu → (b) Maddi İdrak (Algı) → (c) Bütünsel İdrak → (d) Karşılaştırma → (e) Soyutlama → (f) Bütünsel Şekil

İbn Haldun'da öğrenmenin ilk aşamasını, duylar oluşturur. Bu beş duyu, algı bakımından hem insanlarda hem de hayvanlarda ortaktır. İnsanı hayvanlardan bu yönüyle ayıran şey ise, maddi algılamalardan soyutlanmış olan bütünsel idraktır. Bu, insanın hayalinde, aynı nitelikteki varlıklardan, söz konusu bütün maddi varlıklara uyan bir suretin belirmesiyle olur. Hayalde oluşan bu şekil, bütünsel idraktır. Ardından zihin, birbirine uygun olan varlıklarla, diğer varlıklar arasında bir değerlendirme yapar, onlar arasında uygunluk noktalarını bulur ve ikisi arasındaki bu ortak noktalara dayanan bir şekil daha ortaya çıkar. Somut varlıklardan, bütünsel idrake ulaşmak için, yapılan bu soyutlama faaliyeti, artık ona uyacak bir başka bütünsel idrak kalmayınca kadar devam eder. Bundan dolayı en üst sınırdaki bütünsel idrak, karmaşık bir nitelik arz eder. Örnek vermek gerekirse, hayalde tek tek insanların algılanmasına ve sonra bu maddi algılamalardan soyutlanarak elde edilen insan cinsine ilişkin bir suret oluşur. Sonra zihinde insan türü ve hayvan türü arasında bir değerlendirme yapılır ve her ikisine de uyan bir suret daha oluşur. Sonra ikisi ile bitkiler arasında da aynı şey yapılır ve bu soyutlama işlemi en yüksek cinse –ki bu her şeyin özü ve mayası olan cevherdir– ulaşana kadar devam eder. Artık o cevherle uyum içinde olacak başka bir bütünsel idrak yoktur ve bu yüzden o noktada aklın soyutlama faaliyeti durur (M. II:701). Bu alandan öteye ancak düşünce sayesinde ulaşılabilir. Düşüncenin istenilen durumları elde etmesi de iki şekilde olur: Birbirine eklemek suretiyle bütünsel idrakleri bir araya toplar ve bu şekilde zihinde, dışsal varlıklara uyan bütünsel bir suret oluşur. Bu zihinsel suret, varlıkların mahiyetlerinin bilinmesine yarar. Veya bir şey ile başka bir şey hakkında yargıda bulunur ve dolayısıyla bu şey onunla sabit olur. Böylece tasdik durumu gerçekleşir (M. II:702).

İbn Haldun, bireysel öğrenme sürecini bu sıra içerisinde inceler ve duyu organlarının bireyin en önemli öğrenme kaynaklarından biri olduğunu vurgular.

Onun bahsettiği bu öğrenme süreci, her yönüyle güncelliğini korumaktadır. Çünkü günümüzde öğrenmenin bu yönüyle ilgilenen eğitim psikolojisi verileri bunu doğrulamaktadır.

Eğitim psikolojisi, öğrenmeyi genel olarak şekildeki gibi bir sıra içerisinde ele alır ve bu sıralamanın sağlıklı işlemesi, iyi bir öğrenmeyi; aksaklıklar ise unutmayı beraberinde getirir (Ryan, 1991:98-99; Cüceloğlu, 2002:170).

Duyu organları	Duyum	Algı	Kodlama	Depolama	Gerektiğinde geri çağırma
----------------	-------	------	---------	----------	---------------------------

Günlük hayatın hemen hemen her boyutunda duyu organları aracılığıyla değişik izlenimler elde edilir. Duyu organlarının çevreden aldıkları bu uyarma ve izlenimleri beyne iletmesi olayına *duyum* denir. Bu duyumlar, işlenmemiş birer ham madde gibidir. Bir anlam kazanabilmeleri için örgütlenmeye tabi olmaları, yorumlanmaları gerekir. Duyu organları aracılığıyla elde edilen duyumları yorumlama ve onları anlamlı hale getirme sürecine de *algı* denir (Fersahoğlu, 1998:92). Bu süreç beraberinde algılanan nesnelerin bellekte uzun veya kısa süreli bir şekilde tutulmasını, belirli zihinsel süreçlerin ardından kodlanıp depolanmasını ve ihtiyaç duyulduğunda da tekrar geri çağırılmasını gerektirir. Aynı şekilde unutmama, birbiriyle ilintili olan bütün adımların belirli bölümlerinin aksaması veya iyi bir şekilde işlememesinden kaynaklanır.

İbn Haldun'un geliştirdiği öğrenme teorisinin bireysel yönünü, duyu organlarıyla başlayan ve zihinsel bazı etkinliklerin ardından duyum ve algı aşamalarından sonra hafızaya alınan süreç oluşturur. Böylece İbn Haldun'un öğrenme süreci ve bu sürecin işleyişi konusundaki düşüncelerinin güncelliğini koruduğunu söyleyebiliriz.

2. (a) İnsanlarla ilişki → (b) Tecrübe → (c) Tekrar → (d) Devamlılık → (e) Hâl → (f) Meleke → (g) Düşünme

İbn Haldun insanın hiçbir bilgiye sahip olmadan doğduğu tezini kabul eder ve her bireyin doğduğu andan itibaren kendisini kuşatan sosyal bir çevreyle karşılaştığını ve bu çevre içerisinde şekillendiğini belirtir. Ona göre insanın bilgisi, bilinen şeylerin suretlerinin onların zihinlerinde, -daha önce mevcut değilken- mevcut hale gelmesidir. Dolayısıyla insan bilgisinin tamamı mükteseptir (M. II:654) ve insanın oluşturduğu bütün yapılar öğrenme sonucu gerçekleşir (Kaymakcan, 2007:395). İnsanda bilinen şeylerin suretlerinin kendisinde mevcut olduğu zat, belirli bir şekil ve sureti olmayan, henüz başlangıç aşamasında bulunan bir madde halindeki nefstir. Bu durumdaki, yani henüz bir varlığa bürünmemiş ve varlığı

şekillenmemiş nefis, bilinen şeylerin suretlerine sahip oldukça ve bilgi elde ettikçe yavaş yavaş varlığını geliştirir. Bu durum ölümle kendi suretine ve maddesine bürünüp tamamlanana kadar devam eder.

Bu süreç sayesinde kişi, sahip olduğu yetenekleri, uygun çevre koşullarında geliştirerek içselleştirir. Bunun sağlanabilmesi için ise uzun süreli tekrarlar gerekir. Ancak bu tekrarlar sonucu o davranış ya da bilgi insanda *meleke* haline alır. Düşünme de bu sürecin adeta zirveye ulaştığı en üst aşamalarından biridir (M. II:550, 652, 762, 815). İbn Haldun *meleke* kavramını yoğun bir şekilde kullanmaktadır. Ona göre bir insanın öğrenmesinin en somut ve pratik yansıması, bu öğrenmelerin uzun tekrarlar sonucu adeta kişinin değişmez doğası haline gelmesi sayesinde olur. Bunun sağlanması için de, düşünce ve davranışlar arasında bir uyum ve davranışa dönüşen düşüncenin insanda kökleşmesi gerekir. İbn Haldun'a göre her davranış, mutlaka nefste bir etki bırakır. İnsanın gerçekleştirdiği iyi davranışlar iyi bir etki, tam tersine kötü davranışlar ise kötü bir etki bırakır. Eğer kötü davranışlar önceliği alır ve sürekli tekrar edilirse, etkileri kökleşip sağlamlaşır. Bu esnada iyi davranışlar ihmal edilip yapılmazsa, kötü davranışların etkileri nefste yerleştiği için kişinin hem iyi yöndeki davranışları hem de bu yöndeki düşünceleri zayıflar. Bu tekrarlar kişide *meleke*'ye dönüşüncüye kadar devam eder, ardından bunları değiştirmek oldukça zorlaşır. Sonuçta her insan kapasitesi oranında diğer insanlarla girdiği ilişkilerden -yapması veya yapmaması gereken şeyler hakkında tecrübe kazanır. Bu ilişkilerin devam etmesiyle bu durum, onda bir *meleke* haline gelir. Bütün hayatı boyunca tecrübe kazanmaya devam eden biri, -tecrübe kazanmaya devam ettiği zamanın uzunluğu nispetinde- her mesele hakkında düşünce sahibi olur. Böylece öğrenmenin en ileri boyutu olan düşünme alanı başlar. İbn Haldun'a göre düşünme, beynin orta boşluğunda, nefse ait bir batını (iç) hareket olup, bazen düzenli ve tertipli insan fiillerinin temeli ve başlangıç noktası, bazen de istenilen şeye yönelmek suretiyle, daha önce sahip olunmayan bir ilmin temeli ve başlangıç noktası olur. Düşünce, yöneldiği şeyin olumlu ve olumsuz taraflarını tasavvur eder, bunlardan birini ister ve bir göz kırpmışından daha hızlı bir sürede onun için, iki tarafı birleştiren bir vasat (orta çevre) belirir. Eğer vasat birden fazla ise, diğerlerini elde etmeye yönelir ve istediğine ulaşır. İşte insanı diğer canlılardan ayıran düşünsel tabiatın durumu budur (M. II:786). Zihinsel bazı süreçlerin tekrarlarla *meleke*ye dönüşmesi, beraberinde insanı diğer canlılardan ayıran düşünme yeteneğini açığa çıkarır.

3. (a) Temyizi Akıl → (b) Tecrübî Akıl → (c) Nazari Akıl → (d) Meleke → (e) Kalbi Ruh → (f) Akli Ruh

İnsanın bireysel hayatında kendiliğinden gelişen temyizi akıl, sosyal yaşamı sayesinde tecrübî akılla güçlenir; artık sadece kendi bilgilerine ve deneyimlerine değil, diğer insanların deneyimlerine hatta geçmişten gelen deneyimlere de sahip olur. Nazari akıl ise insanın temyizi ve tecrübî aklının yetkinleşmesi, his âlemindeki sebep-sonuç ilişkilerini takip etmesi yoluyla gelişir ve olgunlaşır (M. II:655; Bedir,

2006:20). Yine aklın belirli bir alanını oluşturan kalbi ruh, insanda canlılığın temel kaynaklarından birini temsil eder. İnsanın bütün fiillerinin temelinde yer alan bu ruh, uyku gibi durumlarda birçok fonksiyonuna ara verir. Bu, aynı zamanda akli ruhun taşıyıcılığını da yapar. Akli ruh, *emir âlemindeki* her şeyi zatı ile idrak eder. Çünkü onun hakikati ve zâtı, idrak etmenin kendisidir. Gaybi idraklerde bulunamamasının sebebi ise, beden örtüsüyle, onun kuvvetleri ve algılamalarıyla meşgul olmasıdır. Eğer akli ruh, bu örtüden kurtulur ve bedenden soyutlanırsa, idrak etmenin kendisine döner ve her şeyi idrak eder. Ancak bedenden kısmi olarak soyutlanırsa, yine de bedeni kuvvetler ve algılamalar ile olan meşguliyeti hafifler ve bu soyutlama oranında kendi âleminde 'bir anlık' idraklerde bulunur. Akli ruh, cismani bedende olduğu sürece, ancak cismani idraklerle tasarruflarda bulunabilir. İbn Haldun'un, akli ruh kavramını, insanın duyu âleminin ötesindeki bir alan için kullandığını görmekteyiz. Bu yönüyle İbn Haldun'un akli ruh alanı, Gazali'deki kutsi-nebevi ruh alanına denk gelmektedir (Gazali, 1422:305) ki bu da, onun peygamber ya da veli kullar için ayrı bir öğrenme alanının olduğuna inandığını gösterir.

4. (a) Hayal → (b) Hafıza → (c) Müşterek Algı → (d) İdrak → (e) Unutma

Bilginin elde edilebilmesi için gerekli olan cismani idrakler sadece beyinle ilgilidir ve onda tasarruflarda bulunan amil de hayaldir. Hayal, duyu organlarıyla algılanan suretlerden birtakım hayali suretler çıkarır ve onları hafızaya gönderir. Hafıza da bu suretleri, kendilerine ihtiyaç duyulduğu anda ortaya çıkarmak için, depolayıp saklar. Yine nefis, bu hayali suretlerden, nefsanî ve akli olan başka suretler soyutlayıp elde eder. Bu soyutlama işi, duyu organlarıyla algılanan şeylerden, akledilen şeylere yükselir. Bunların arasındaki vasıta hayaldir. Aynı şekilde nefis de kendi âleminde bir şey idrak ettiği zaman, onu hayale gönderir ve hayal onu, kendisine uygun bir surete çevirip müşterek algıya gönderir (M. II:683). İbn Haldun'un önceden gerçekleşen öğrenmelerle rüya yoluyla öğrenmelerin zihinde ortak bir alanda buluşmasından bahsetmesi, bireyin konumuzun başında da değindiğimiz bir üst âlemde bilgileri elde etmek konusunda doğuştan bir yeteneğe sahip olduğunu gösterir. Çünkü kişi, rüyalar yoluyla elde ettiği bilgi ya da görüntüleri, beş duyu ile elde ediyormuş gibi hisseder. Böylece İbn Haldun, kişinin bir üst âlemde elde edilen bilgi olarak, sezgisel ya da ledünni öğrenme şekliyle, rüyalar yoluyla da yine bu öğrenme alanlarıyla ilişkili olarak, bireyde farklı bir alan bulunduğuna inanır. Yine İbn Haldun'a göre insanın sadık rüyaları, *akleden ruhun* kendi âleminde idrak ettiği gerçekleri, insan duyularına indirgemesinden ibarettir. Bunun dışındaki karmaşık rüyalar ise, hayalin uyanırken hafızaya gönderdiği şekillerdir.

Bilginin insan zihninde yerleşmesi veya bunların unutulması da belirli bir sıra düzeni içerisinde gerçekleşir. Yine zihnin gücü, bilgiyi saklama veya bunları unutma konusunda etkilidir. Bedenin bütün fiilleri, zamana bağlı olarak belli bir

sıra ile gerçekleştiğinden, idrak edilmeleri de belli bir sıra içerisinde olur ve bazıları daha önce, bazıları ise daha sonra idrak edilir. Aynı şekilde unutma da bu süreç içerisinde gerçekleşebilir.

İbn Haldun'un öğrenme kuramı, belirttiğimiz bu süreçler çerçevesinde işler. Öğrenme psikoloji açısından bu kuram güncelliğini korumaktadır. Özellikle de uzun tekrarlar sonucu meleke oluşturma, birlikte yaşayarak öğrenme, bireyin kendi başına zihinsel etkinliklerini güçlendirmesi, sezgisel öğrenme, rüya yoluyla öğrenme, aklın sosyal çevre içerisinde yetkinliğinin artması gibi eğitimin temel problemleri, İbn Haldun'un üzerinde en fazla durduğu konulardandır ve bunlar, eğitim psikolojisinin verileriyle büyük oranda örtüşmektedirler.

Konumuzun başında yaptığımız öğrenme tanımına uygun olarak, eğitim psikolojisi, öğrenme sürecini dış dünyadan başlayan, duyum ve algı aşamalarından sonra birçok zihinsel etkinlik sayesinde davranışsal, duygusal ve bilgisel anlamda değişimler meydana getiren karmaşık bir durum olarak ele alır.

Bu bilgiler ışığında İbn Haldun'un öğrenme teorisini değerlendirdiğimizde, öncelikli olarak onun oldukça kapsamlı bir bakış açısına sahip olduğunu görmekteyiz. Onun insanı, sosyal ilişkiler içerisinde şekillenen ve bu ilişkilerin büyük oranda yetiştirdiği bir varlık olarak ele alması, insanın toplum içerisinde öğrenmesini adeta bir zorunluluk olarak değerlendirmesi pragmatik bir eğitim anlayışına sahip olduğunu gösterir. Çünkü pragmatizm, 'bütün gerçekler uygulamalarımızı etkiler ve bu etki bizim onlara verdiğimiz anlamlardır' (James, 2003:21) gerçeğinden hareket eder. Ayrıca Pragmatizm'de, 'bütün düşünce farklılıkları, uygulamaların farklılığından doğar' (James, 2003:20-24; Bayraklı, 1999:163) anlayışı oldukça yoğundur. Böyle olunca insanın bir topluluğa aidiyeti ve bu topluluk içerisinde var olan davranışları öğrenmesi önem kazanmaktadır. Aynı şekilde John Dewey, Pragmatizm'e tecrübeciliği katarak İbn Haldun'da olduğu gibi bireyin, sosyal bir çevre içerisinde ve kendi tecrübelerinin yanı sıra toplumsal tecrübelerden de faydalanabileceğinden bahseder. Dewey'e göre kendisini yenileyen bir toplum içerisinde tecrübenin devamlılığı, bir gerçektir. Eğitim, hayatın bu sosyal devamlılığı anlamına gelir. Sosyal bir grup içerisinde sürekli olarak bulunan herkes, gelişmesinin başlangıcında henüz olgunlaşmamış, yardıma ihtiyaç duyan, herhangi bir dini, inancı, düşüncesi ve sosyal standardı bulunmayan bir yapıdadır. Kişi ölümüne kadar, ait olduğu grubun tecrübelerini taşıyarak o grup içerisinde bir hayat sürer. (Dewey, 2004:2) Dewey'de olduğu gibi İbn Haldun'un da böyle bir sosyal öğrenme kuramından bahsettiği ve bireyin doğumla beraber başlayan, ait olduğu toplumla yani *asabiyetle* şekillenen bir öğrenme şeklini ön plana çıkardığı söylenebilir.

İbn Haldun'un öğrenme teorisinin temel alanlarını, (a) sosyal ilişki, (b) bu ilişkiler içerisinde kazanılan yetenekler ve (c) bunların sonucu düşünme yetisinin gelişmesi oluşturur. Bu çerçevede İbn Haldun'un öğrenmeyi, iki farklı süreç içerisinde değerlendirdiği görülmektedir: İlk olarak bireyde, duyum, algı, düşünme gibi

bilişsel süreçler sayesinde gerçekleşen öğrenme, ikinci olarak da ait olunan toplum içerisinde sosyal ilişkiler sayesinde gerçekleşen sosyal öğrenmedir. Öyle görünüyor ki İbn Haldun, ikinci tür öğrenmeye daha fazla önem vermekte ve insan hayatının ayrıca *Umrân*'in devamı için böyle bir birlikte yaşama öğesinin zorunlu olduğunu dile getirmektedir. Çünkü sosyal öğrenme, insanın diğerlerinin davranışlarını gözleme ve onları model olarak benimsemeyi gerekli görmektedir (Louw, 1998:60). Bu açıdan bakıldığında İbn Haldun, öğrenmenin büyük çoğunluğunun ait olunan çevre ya da grup içerisinde gerçekleştiğini vurgulamaktadır. Çünkü onun geliştirdiği bu kuramda, 'bireyin sosyal bir organizasyona aidiyet duygusu kişiyle beraber doğuştan vardır' (Anna, Teresa, 2007:324) ve bu aidiyet, bireyin neredeyse bütün öğrenmelerini etkiler.

SONUÇ

İbn Haldun, Tarih ve Sosyoloji gibi sosyal bilimler alanlarında geliştirdiği teorilerle günümüzde hala canlılığını koruyan bir düşündürdür. Ayrıca eğitim bilimleri alanında da her ne kadar kendisinden önceki bilimsel birikimlerden faydalanmış ve Gazali'ci geleneği devam ettirmiş olsa da, kendine mahsus bir sistem geliştirdiği söylenebilir. Onun birçok yönden Gazali ve diğer klasik dönem İslam düşünürleri ile aynı paralelde bir eğitim-öğretim anlayışı geliştirdiği görülmektedir. Fakat onun öğrenme kuramı, daha önceki dönem İslam düşünürlerinden farklı olarak, bireysel ve sosyal öğrenme alanları da düşünüldüğünde, daha ziyade toplum içerisinde ve toplumla beraber öğrenmeyi bunun sonucunda her türlü öğrenmeyi uygulamaya geçirmeyi hedefleyen, böylece toplumun devamı için gerekli olan meslek ve kurumları, buna bağlı olarak *Umrân*'ı sürekli hale getirmeyi öngörmektedir. Yani onun öğrenme kuramı, bir medeniyetin devamını sağlayacak temel bilgi, beceri ve meslekleri etkin kılmayı hedefler.

İbn Haldun öğrenmeyi, bireysel ve toplumsal yönleriyle inceler ve her bir alanın diğerlerini etkilediği bir öğrenmeden bahseder. Öğrenmenin bireysel boyutunu duyu organlarının duyum aracılığıyla zihne ulaştırdığı görüntülerin zihinsel bazı süreçler sonucu algılanması olarak açıklayan İbn Haldun, algılanan şekillerin yine zihinsel süreçler sayesinde bireye mal edilmesi, bunun sonucunda düşünme yetisinin kazanılmasını da öğrenme içerisinde değerlendirir. Bu sürecin ileri boyutunu, diğer insanlarla girilen ilişki sonucu, tecrübe ve deneyim elde etme ve bu durumu kişiliğe yansıtma oluşturur. İbn Haldun, öğrenmenin tecrübeye aktarımını ve bunun da uzun süreli alışkanlıklara dönüşümünü *meleke* kavramıyla açıklar. Ona göre her öğrenme, bu yolla tecrübeye aktarılır yani pragmatik bir değer taşır. Gazali'nin belirttiği eğitimde fayda ya da uygulanabilirlik ilkesi, İbn Haldun'da da yoğun bir şekilde kendisini göstermektedir.

Aklın farklı sınıflandırmalarını yapan İbn Haldun, yine toplu halde yaşamının bir gereği olarak, bireyin akli yeteneklerinin gelişeceğini, kişisel gelişim süreçlerini bu yolla aşabileceğini hatta çalışmalarını ve ilahi yardımın neticesinde daha üst

alanlara geçerek kendisini aşabileceğini iddia eder. Bu iddiasında da yine kendisinden önceki İslam düşünürlerinden farklı olarak, daha ileri bir aşamaya geçişin mümkün olabileceğini vurgular. Yine bununla ilintili olarak İbn Haldun, çalışma yoluyla elde edilen öğrenmeden farklı olarak bireyin, peygamberlikte vahiy, peygamberler dışındaki insanlarda ise ilham yoluyla gerçekleşen ilahi bir öğrenme alanından da bahseder.

Sonuç olarak İbn Haldun'un öğrenme teorisi, sosyal bir gruba yani asabi-yete mensup olarak doğan bireyin, o toplumun tecrübelerinden faydalanarak, o topluluğa ait bir birey olarak, önceden hiçbir konuda bilgi sahibi olmadan, yeni öğrenmeler gerçekleştirme ve bu öğrenmeleri kalıcı davranışlara dönüştürmeye dayanmaktadır. Bu yönüyle İbn Haldun'un, pragmatik bir eğitim anlayışı geliştirdiği söylenebilir.

BİBLİYOGRAFYA

Ahmad, Z. (2003). *The Epistemology of Ibn Khaldun*. London: Routledge Curzon.

Alatas, S. F. (2006). İbn Haldun ve İslam Reformu: Bir Kavramsallaştırmaya Doğru (çev. Tahsin Özcan). *İslam Araştırmaları Dergisi (İbn Haldun Özel Sayısı 2)*, 16, 123-136.

Arslan, A. (1997). *İbn Haldun'un İlim ve Fikir Dünyası*. İstanbul: Vadi Yayınları.

Aruç, N. Y. (2004). *İbn Rüşd'ün Eğitim Felsefesi*. İstanbul: Rağbet Yayınları.

Ayhan, H. (1986). *Eğitime Giriş ve İslamiyetin Eğitime Getirdiği Değerler*. İstanbul: Damla Yayınları.

Bayraklı, B. (1999). *Mukayeseli Eğitim Felsefesi Sistemleri*. İstanbul: MÜ. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları

Bedir, M. (2006). İslam Düşünce Geleneğinde Nakli İlim Kavramı ve İbn Haldun. *İslam Araştırmaları Dergisi*, 15, 5-31.

Chapra, M. U. (2008). Ibn Khaldun's Theory of Development: Does It Help Explain the Low Performance of the Present-day Muslim World? *The Journal of Socio-Economics*, 37, 836-863; (2006). İbn Haldun'un Gelişme Teorisi Günümüz İslam Dünyasının Düşük Performansını İzahta Yardımcı Olur mu? (çev. Tahsin Özcan). *İslam Araştırmaları Dergisi (İbn Haldun Özel Sayısı 2)*, 16, 205-243.

Cüceloğlu, D. (2002). *İnsan ve Davranışı*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Dewey, J. (2004). *Democracy And Education: An Introduction to the Philosophy of Education*. Mineola: Dover Publications.

Dion, M. (2007). Ibn Khaldun's Concept of History and the Qur'anic Noions of Economic Justice and Temporality. *Timing and Temporality in Islamic*

Philosophy and Phenomenology of Life. (ed. **Anna-Teresa Tymieniecka**), Dordrecht: Springer.

Dodurgalı, A. (1995). *İbn Sina Felsefesinde Eğitim*, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

Fersahoğlu, Y. (1998). *Kur'an'da Zihin Eğitimi*, İstanbul: Marifet Yayınları.

Gazali, H. (1422). *Mişkâtü'l-Envar*. Kahire: Mektebetü't-Tevfikîyye.

Gazali, H. (2004). *İhya-u Ulumi'd-Din* (thk. Abdu'l-Muti' Emin Kalacı), Beyrut: Darussadr.

Görgün, T. (1999). İbn Haldun. *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

İbn Haldun. (2004). *Mukaddime* (çev. Halil Kendir), İstanbul: İmaj Yayınları.

_____ (2001). *Mukaddime*. Beyrut: Daru'l-Erkam.

_____ (1970). *The Muqaddimah* (translated by Franz Rosenthal), Princeton: Princeton University Press.

James, W. (2003). *Pragmatism*. United States of America: Barnes & Noble Publishing.

Kaymakcan, R. (2007). Ahlâki Bir Değer Olarak Hoşgörü ve Eğitimi. *Teorik ve Pratik Yönleriyle Ahlâk*. (ed. Recep Kaymakcan, Mevlüt Uyanık), İstanbul: Dem Yayınları.

Louw, D. A. (1998). *Human Development*, Cape Town: ABC Press.

Mardin, Ş. (2006). İbn Haldun. *İslam Araştırmaları Dergisi* (İbn Haldun Özel Sayısı 1), 15, 3-4.

Morgan, C. T. (1991). *Psikolojiye Giriş* (çev. Hüsnü Arıcı ve Ark.), Ankara.

Nasr, S. H. (2006a). İslam ve Bilim-İslam Medeniyetinde Pozitif Bilimlerin Tarihi ve Esasları- (çev. İlhan Kutluer), İstanbul: İnsan Yayınları.

_____ (2006b). *Islamic Philosophy From its Origin to the Present: Philosophy in the land of Prophecy*. New York: State University of New York.

Oruç, C. (2009). *İmam-ı Gazali'nin Eğitim Anlayışı*. İstanbul: M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Özden, Y. (2008). *Eğitimde Yeni Değerler*, Ankara: Pegem Yayınları.

Ryan, J. J. (1991). Öğrenmenin Oluşumu. *Eğitim Psikolojisi* (çev. Sabri Akdeniz), İstanbul: MÜ. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

Usta, M. (1995). *Divan-ı Kebir'de Mevlana'nın Eğitim Görüşü*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı.

Ülken, H. Z. (2001). *Eğitim Felsefesi*. İstanbul: Ülken Yayınları.

Woods, R. G.; Barrow, R. (1975). *An Introduction to Philosophy of Education*. Suffolk: Richard Clay (the Chaucer Press) Ltd.

İBN HALDUN'UN MUKADDİME'SİNDE ÖĞRENME

Bu makale, İbn Haldun'un Mukaddime'sinde belirttiği insanın eğitilebilirliği ve öğrenme konuları çerçevesinde onun öğrenme teorisini incelemeyi hedefler. İbn Haldun, bireysel ve sosyal öğrenme alanlarında hem kendisinden önceki geleneksel öğrenme teorilerini takip etmiş, hem de bu teorilere katkılarda bulunmuştur. Eğitim etkinlikleri sayesinde bireysel gelişime sebep olan, aynı zamanda bir sosyal grup içerisinde insanı ileri derecede geliştiren ve bu sosyal grubun medeniyetini ilerleten bir öğrenme teorisi geliştirir. Bu teoride, duyum, algı, meleke, düşünme gibi bazı kavramlar eğitim psikolojisi verilerine uygun olarak canlılık kazanır ve düşünme, bütün öğrenme sürecinin zirvesini temsil eder. Bu çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde insanın eğitilebilirliği ele alınacak, ikinci bölümde ise öğrenme süreci incelenecektir.

Anahtar Sözcükler: İbn Haldun, Mukaddime, Eğitim, Öğrenme

LEARNING IN IBN KHALDUN'S MUQADDİMAH

Abstract. This article aims to explore İbn Khaldun's learning theory within the framework of teachability of human being and learning, as pointed out in his book entitled "Muqaddimah" too. He not only subscribed to the traditional theories of his time on individual and social learning but also made contributions to them. He developed a learning theory which induces individual development through educational activities and, at the same time, cultivates human being in a social group and elevates the civilization of the social group. In his theory, concepts such as sensation, perception, faculty and thinking represent the peak of the whole learning process. The analysis in this study is divided into two. The first section is on teachability and classification of human being. In the second section, learning process of human being is studied.

Keywords: Ibn Khaldun, Muqaddimah, Education, Learning